

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора економічних наук, професора,
професора кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
ЯЦЕНКО ОЛЬГИ МИКОЛАЇВНИ
на дисертаційну роботу
КОЦЕНКО МАРІНИ СЕРГІЇВНИ
на тему «Формування конкурентних переваг органічної продукції»
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими
програмами, планами і темами

Практика органічного сільськогосподарського виробництва набуває дедалі більшого поширення. Водночас вона зазнає структурних змін та модифікацій, що визначаються необхідністю вдосконалення існуючих методів організації виробництва, ефективного використання ресурсів та стимулювання регіонального розвитку. Ці трансформації відбуваються на фоні визнання відповідності органічного виробництва принципам сталого розвитку, його комерційної привабливості та екологізації сільськогосподарського сектору. Сучасні світові тренди в харчовій промисловості акцентують увагу на розвитку органічного виробництва. Це відкриває нові можливості для експорту та співпраці, а Україна може стати ключовим гравцем у цьому секторі. Також важливим чинником є поява нового покоління споживачів, які пропагують здоровий спосіб життя. Останні роки свідчать про значне зростання усвідомленості споживачів щодо здорового харчування та екологічно чистих продуктів. Органічні продукти визнаються як важливий компонент здорового способу життя, що зумовлює стійкий попит на них. Крім того, зростаюча екологічна свідомість споживачів визначає попит на продукцію, яка виробляється з урахуванням екологічних стандартів. Україна, з великим потенціалом для вирощування органічних продуктів, може стати важливим гравцем на світовому ринку та забезпечити стабільний експорт. У цьому контексті концепцію органічного виробництва можна розглядати як

частину «інтелектуальної економіки». Україна може впроваджувати високі стандарти виробництва органічної продукції, що підвищить її конкурентоспроможність на світовому ринку та забезпечить довіру споживачів. Україна має великий, поки що не використаний експортний потенціал в органічному секторі. Використання цього потенціалу сприятиме підвищенню конкурентоспроможності внутрішніх товарів на глобальному ринку органічної сільськогосподарської продукції. Головною метою органічного виробництва є підвищення ресурсоощадності, постійна інноваційна трансформація виробництва та стимулювання свідомого споживання. Отже, розвиток органічного сектору є не лише перспективним, але й стратегічно важливим напрямком для України, який відкриває багато можливостей для сталого розвитку та економічного зростання країни.

Отже, дисертаційна робота Коценко Маріни Сергіївни на тему «Формування конкурентних переваг органічної продукції» є актуальною, важливою і своєчасною та спрямована на поглиблення теоретичних засад, удосконалення методичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо формування пріоритетних напрямів розвитку конкурентних переваг органічної продукції.

Актуальність дисертаційної роботи Коценко М. С. підтверджується також спрямованістю роботи, що відповідає тематиці наукових досліджень кафедри економіки, підприємництва та туризму Поліського національного університету за темою: «Організаційно-економічні засади забезпечення сталого розвитку Північно-Західного регіону України» (номер державної реєстрації 0121U109310; 2020–2025 рр.)

Враховуючи вищезазначене, тему дисертаційної роботи Коценко М. С. на тему «Формування конкурентних переваг органічної продукції», слід визнати актуальною, а напрям дослідження таким, що потребує схвалення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, представлених у дисертації, їх достовірність і новизна

Наукові положення, висновки та пропозиції, що знайшли відображення в дисертації Коценко М. С. на тему «Формування конкурентних переваг органічної продукції», повною мірою досліджені та обґрунтовані, про що свідчить структурна побудова та зміст роботи.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень забезпечується: вивченням дисертантом значного обсягу наукових джерел, апробацією наукових результатів на наукових конференціях; публікаціями отриманих наукових результатів в періодичних наукових виданнях, а також використанням сучасної інформаційної бази, що включає законодавчі та нормативно-правові акти України, аналітичну інформацію центральних органів виконавчої влади, офіційні дані Державної служби статистики України, а також офіційні статистичні та аналітичні матеріали профільних міжнародних економічних організацій, зокрема, матеріали офіційного сайту Дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL), матеріали офіційного сайту Федерації органічного руху України, інформаційного порталу Органік Інфо.

Достовірність та об'єктивність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується як належним рівнем теоретичного обґрунтування, проведеного на основі вивчення та аналізу праць вітчизняних і зарубіжних вчених, так і логічним зв'язком з поставленою метою і основними завданнями.

Сформована здобувачем мета дослідження відповідає темі дисертаційної роботи та з дотриманням наукової логіки трансформується в систему поставлених і вирішених в роботі наукових завдань. Поставлені завдання структурно та логічно узгоджені між собою, а їх кількість достатня для всебічного розкриття теми дисертації у відповідності до визначеної мети. Зміст дисертаційної роботи відповідає назві теми та засвідчує завершеність дослідження. Зміст дисертації та опубліковані наукові праці свідчать про ґрунтовне опрацювання автором проблематики дослідження, особисто отримані результати містять наукову новизну, мають практичну цінність і відображають його авторський внесок у

дослідження питань формування конкурентних переваг органічної продукції та формування конкурентоспроможності виробників.

Маріна Сергіївна Коценко у дисертаційній роботі використала широкий спектр методів наукового дослідження, серед яких статистико-економічний, методи аналізу, порівняння, узагальнення, прогнозування, а також графічний, абстрактно-логічний, економіко-математичний, метод кластерного аналізу, дискримінантний метод статистичний та графічні методи.

Використання такого інструментарію дослідження дозволило дисертантці вирішити поставлені завдання і сформулювати обґрунтовані висновки, зокрема розкрити еволюційно-методичний та теоретичний зміст конкурентних переваг продукції; виявити основні джерела та фактори формування конкурентних переваг органічної продукції; систематизувати сукупність методичних підходів до оцінки конкурентних переваг продукції на сучасних агропродовольчих ринках; систематизувати складові інституціонального середовища виробників органічної продукції та обґрунтувати недоліки інституціонального забезпечення виробництва органічної продукції в Україні; здійснити аналіз основних тенденцій ринку органічної продукції; визначити основні стратегії забезпечення конкурентоспроможності виробників органічної продукції; надати пропозиції щодо орієнтирів аграрної політики у сфері виробництва органічної продукції.

Результати проведених автором наукових досліджень характеризуються новизною, що в комплексі спрямована на поглибленні теоретико-методичних основ дослідження органічної продукції та розробці науково-практичних рекомендацій щодо формування конкурентних переваг органічної продукції. Наукова новизна одержаних результатів сформульована у семи пунктах дисертації і відображає послідовність одержаних наукових результатів. Проведене дослідження дає змогу сформулювати низку висновків і рекомендацій науково-теоретичного та практичного змісту. Зокрема, слід відзначити запропонований автором концепт формування конкурентних переваг підприємств органічної продукції України в контексті сталого розвитку та інтеграції України в ЄС, сформований комплекс заходів національної політики у межах стратегії

забезпечення конкурентних переваг вітчизняної органічної продукції, систематизацію теоретичних та методичних підходів щодо визначення суті конкурентних переваг органічної продукції.

На нашу думку, до найбільш вагомих і системних, наукових результатів дисертаційної роботи можна віднести наступні:

По-перше, удосконалено методичний підхід до кількісного оцінювання конкурентних переваг органічної продукції на аграрному ринку, який включає етапи визначення конкурентних переваг і позиції підприємства на ринку та розробку стратегії забезпечення конкурентоспроможності виробників органічної продукції, що ґрунтується на визначенні собівартості продукції, рентабельності виробництва та реалізації, частки ринку та якості продукції як основних індикаторів конкурентних переваг, методу анкетування та фінансово-економічні методи, а також класифікацію конкурентних переваг виробників органічної продукції залежно від типу їх конкурента, відповідно до якої їх розподілено на переваги відносно конкурента-виробника органічної продукції та конкурента-виробника традиційної продукції.

По-друге, запропоновано методичний підхід до обґрунтування стратегій формування конкурентних переваг, до яких віднесено стратегії лідерства, успіху, розвитку, скорочення діяльності, помірному розвитку та стратегія консервативної політики, що ґрунтується на застосуванні методів дискримінантного та кластерного аналізу виробників органічної продукції за рівнем диверсифікації та структурою виробництва, плінністю та приростом посівної площі сільськогосподарських культур, приростом обсягу та рівня ефективності виробництва органічної продукції.

По-третє, систематизовано складові інституціонального середовища виробників органічної продукції та обґрунтовано недоліки інституціонального забезпечення виробництва органічної продукції в Україні та обґрунтування пропозицій щодо адаптації вітчизняних виробників органічної продукції до американського та європейського досвіду, що дасть можливість стимулювати

розвиток органічного виробництва, забезпечити зростання кількості учасників ринку органічної продукції, розширення асортименту та її популяризацію.

Елементи наукової новизни дисертаційної роботи сформульовані на достатньому рівні, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають вимогам щодо написання наукових робіт такого типу та не містять порушень академічної доброчесності.

У теоретичному розділі дисертації систематизовано наукові погляди та узагальнено підходи до трактування змісту поняття «конкуренція» та «конкурентні переваги»; ідентифіковано основні етапи еволюції джерел конкурентних переваг, у рамках якої, окрім загальноприйнятих факторного, витратного, якісного, адаптивного, інноваційного етапів, виділено суспільно-орієнтований етап, який відповідає сучасним умовам створення переваг і характерною рисою якого є безпосередня участь суспільства у процесі формування конкурентних переваг та їх управління (ст. 31-40).

У дослідженні поглиблено послідовність економічного оцінювання конкурентних переваг, яка, на відміну від інших, включає етапи визначення конкурентних переваг і позиції підприємства на ринку та розробку стратегії забезпечення конкурентоспроможності виробників органічної продукції (ст. 53-65). В аналітичній частині дослідження здійснено систематизацію складових інституціонального середовища виробників органічної продукції та обґрунтовано недоліки інституціонального забезпечення виробництва органічної продукції в Україні (ст. 69-87). У ході дослідження ідентифіковано проблеми, які стримують розвиток виробників органічної продукції, основними з яких є такі: низьке споживання органічної продукції (євро на душу населення); мінімальне зростання роздрібних продажів органічної продукції; недостатня обізнаність споживачів щодо переваг органічної продукції; висока ціна на сертифікацію виробництва органічної продукції; низька купівельна спроможність населення; високі ціни на органічну продукцію; небажання виробників переходити на органічне виробництво; достатньо обмежений асортимент органічної продукції (ст. 87-106).

Запропонований у першому розділі алгоритм оцінки конкурентних переваг органічної продукції апробовано у п. 2.3. під час оцінки конкурентних переваг органічної продукції вітчизняних виробників (ст. 107-125).

У проєктній частині дослідження розроблено практичні рекомендації щодо формування конкурентоспроможності виробників органічної продукції в Україні. Особливу увагу приділено дослідження особливостей формування та розвитку ринку органічної продукції на ринках ЄС та США та запропоновано комплекс заходів аграрної політики в межах стратегії забезпечення конкурентних переваг вітчизняної органічної продукції (ст. 129-145).

За вищевикладеним можна дійти висновку, що дисертаційна робота Коценко М. С. на тему «Формування конкурентних переваг органічної продукції», є внеском у вирішення науково-прикладної проблеми формування пріоритетних напрямів розвитку конкурентних переваг органічної продукції. Впровадження її результатів сприятиме зміцненню конкурентоспроможності виробників органічної продукції на національному і міжнародному рівнях.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені наукові та методичні положення, висновки та рекомендації збагачують теорію і практику щодо розуміння специфіки формування конкурентних переваг органічної продукції.

Теоретичні висновки та науково-практичні рекомендації автора безпосередньо використано і впроваджено в діяльності підприємств, зокрема, результати дослідження апробовані СВК «ЯГІДКИ» (довідка від 21.08.2022 №324) та ПП «АГРОТЕМ ПЛЮС» (довідка від 27.03.2023 №108). Окремі результати дослідження запроваджено у навчальний процес Поліського національного університету, зокрема при формуванні навчально-методичних комплексів з дисциплін «Органічне виробництво і продовольча безпека» та «Соціальна відповідальність бізнесу» (довідка від 22.09.2023 № 1187/01-17).

Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих працях

Основні наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані в дисертаційній роботі Коценко М.С., відображені у 24 наукових працях загальним обсягом 8,35 ум. друк. арк. (6,86 ум. друк. арк. належать особисто автору), з них 6 праць, в яких опубліковано основні результати дослідження, у т. ч. 1 стаття в науковому фаховому виданні категорії А, що індексується в базі даних Scopus; решта - наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності

Рукопис дисертаційної роботи Коценко М. С. на тему «Формування конкурентних переваг органічної продукції» перевірено на плагіат програмними засобами Unichesk. Рівень оригінальності тексту є 90,44%. За перевіркою посилань перевіркою посилань комп'ютерною програмою визначено наявність окремих співпадінь з власними публікаціями, термінологією, посиланнями на бібліографічні джерела інформації, загальноновживаними словосполученнями. Під час вивчення матеріалів дисертації, аналізу наукових публікацій автора не було виявлено ознак порушення академічної доброчесності, а саме академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації та фальсифікації результатів дослідження.

Таким чином, дисертаційна робота Коценко М. С. визначається самостійною оригінальною працею та не містить порушень академічної доброчесності

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Поряд з викладеними позитивними характеристиками дисертаційної роботи, вона не позбавлена певних недоліків та дискусійних положень. Зокрема, вважаємо за необхідне надати такі зауваження:

1. Дисертантом розкрито питання та систематизовано наукові погляди й узагальнено підходи до трактування змісту поняття «конкуренція» та «конкурентні переваги», а також особливості формування конкурентних переваг органічної продукції на товарних ринках. Проте, робота значно виграла б, якщо

було би розглянуто актуальність виробництва органічної продукції через призму цілей сталого розвитку 2030 «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства» та більш широко розглянуту понятійно-категоріальний апарат і специфіку виробництва органічної агропродовольчої продукції (с. 42-52).

2. Позитивно оцінюючи дослідження сучасного стану розвитку ринку органічної продукції умовах загострення конкуренції (с.106-124) та напрями адаптації процесу формування конкурентних переваг органічної продукції вітчизняного виробника до світового досвіду (с.129-144). Дослідження виграло і було б глибшим, якби автор окремим структурним елементом виділила недоліки або бар'єри зростання органічних ринків досліджуваних країн.

3. Поза увагою при аналізі конкурентного середовища та особливостей формування та розвитку конкурентних переваг органічної продукції залишилось місце органічної продукції в глобальних мережах та ланцюгах вартості, останні представляють собою сукупність взаємопов'язаних підприємств, ресурсів та процесів у всьому світі, які створюють і постачають продукти та послуги для кінцевих споживачів. Вони є найважливішими організаційними платформами, завдяки яким відбувається глобальна координація світового виробництва, торгівлі та інвестицій (с. 69-124).

4. Автором здійснено систематизацію складових інституціонального середовища виробників органічної продукції та обґрунтовано недоліки інституціонального забезпечення виробництва органічної продукції в Україні. З огляду на те, що дисертантом було прояснено за допомогою чого більшість напрямів можуть бути реалізовані, поза увагою залишився пункт «впровадження інновацій, енерго- і ресурсозберігаючих технологій». Зокрема необхідно було б зазначити який саме зарубіжний досвід можливо було б запозичити та адаптувати задля стимулювання впровадження інновацій та енерго- і ресурсозберігаючих технологій на вітчизняних підприємствах (с. 87-105).

5. Під час оцінки стратегічних орієнтирів аграрної політики в сфері розвитку виробництва органічної продукції (с. 161-173), робота набула б більшої

системності в разі обґрунтування авторських пропозицій щодо національної політики в експорті (імпорті) органічної сільськогосподарської сировини і продукції.

Разом з тим, зазначені зауваження та дискусійні моменти не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної дисертаційної роботи, вони тільки підкреслюють складність питань, що підняті в роботі та глибокий рівень опрацювання автором нових аспектів обраної проблематики, що очікувано викликає дискусію серед фахівців.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація має традиційну структуру: анотацію, зміст, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Робота виконана в науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності.

Оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 р. № 40 зі змінами від 31.05.2019 р.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Коценко Маріни Сергіївни на тему «Формування конкурентних переваг органічної продукції», що подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальністю 051 «Економіка» є завершеною науковою працею. Дисертація містить вирішення актуального науково-практичного завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних і прикладних рекомендацій, спрямованих на формування пріоритетних напрямів розвитку конкурентних переваг органічної продукції.

Обрану тему розкрито, мету досягнуто повністю, поставлені завдання вирішено в повному обсязі. Дисертація містить наукову новизну та практичну цінність. В дисертації відсутні порушення академічної доброчесності. Структура та зміст дистанційної роботи повною мірою розкривають тему наукового дослідження та відповідають спеціальності.

Дисертація відповідає вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», постанові.

Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022р. «Порядок присудження доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – Коценко Маріна Сергіївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної
торгівлі і маркетингу
Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Ольга Миколаївна ЯЦЕНКО

